

Szkoła inkluzyjna jako organizacja ucząca się

Streszczenie

W niniejszym artykule przedstawiono możliwość doskonalenia się nauczycieli edukacji inkluzyjnej z wykorzystaniem koncepcji organizacji uczącej się Petera Senge. Realizacja zadań edukacji inkluzyjnej wyznacza nowy kierunek postrzegania szkoły, która według założeń inkluzji powinna być przygotowana na przyjęcie i kształcenie każdego ucznia. Aby realizacja tych zadań przebiegała prawidłowo, niezbędne jest odpowiednie przygotowanie zarówno szkoły, jak i jej kadry – nauczycieli. Toteż od współczesnego nauczyciela oczekuje się ciągłego doskonalenia się, podnoszenia swoich kwalifikacji oraz umiejętności zastosowania nabytej wiedzy w praktyce w celu przygotowania uczniów, szczególnie niepełnosprawnych, do życia w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości. Lepszemu przygotowaniu może sprzyjać nie tylko osobisty rozwój zawodowy nauczycieli, ale także wspólna wizja szkoły realizowana przez wszystkich jej pracowników. Pomocne w osiągnięciu tych celów może być wykorzystanie zaproponowanej przez Petera Senge koncepcji organizacji uczącej się, tak by szkoła i jej nauczyciele mogli stać się szkołą uczącą się.

Słowa kluczowe: nauczyciel, szkoła ogólnodostępna, edukacja inkluzyjna, organizacja ucząca się

Inclusive school as a learning organization

Abstract

This article presents the opportunity to improve the inclusive education teachers using the concept of a learning organization of Peter Senge. Implementation of tasks of inclusive education determines a new direction for the perception of a school, which according to the principles of inclusion should be prepared to accept and educate each student. To implement these tasks work properly it is necessary to the proper preparation of both the school and its staff – teachers. Thus, the modern teacher is expected to continuous improvement of their qualifications and ability to apply the acquired knowledge into practice in order to specifically prepare students with disabilities for life in a rapidly changing reality. Favourable for better preparation can be not only the personal professional development of teachers, but also a common vision of the school implemented by all its employees. Helpful in achieving these objectives can be use of the concept of a learning organization as proposed by Peter Senge, so that the school and its teachers become learning school.

Keywords: teacher, public school, inclusive education, learning organization

Wprowadzenie

Polska od początku lat 90. podejmuje wiele cennych inicjatyw na rzecz inkluzji edukacyjnej dziecka niepełnosprawnego. Kierunek rozwoju polityki oświatowej zmierza w stronę promowania edukacji włączającej. Według definicji zawartych w licznych dokumentach UNESCO, włączanie postrzegane jest jako proces wychodzenia naprzeciw różnorodnym potrzebom wszystkich dzieci, młodzieży i dorosłych poprzez ich dostęp i uczestnictwo w nauce, kulturze i życiu społecznym. Włączanie dotyczy również edukacji i określane jest mianem „edukacji włączającej – inkluzyjnej”, dlatego z uwagi na stosowanie zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w aktach normatywnych pojęć „edukacja włączająca” i „edukacja inkluzyjna” w niniejszym artykule pojęcia te traktowane są jako synonimiczne¹. Zgodnie z jej zasadą, szkoła ogólnodostępna powinna zapewniać dostęp do pełnego zakresu oferty edukacyjnej i umożliwiać pełną integrację społeczną wszystkim uczniom, zatem nauczyciele również powinni być przygotowani do pracy ze wszystkimi uczniami, zarówno pełnosprawnymi, jak i niepełnosprawnymi.

Szkoła jako środowisko wychowawcze jest jedną z najważniejszych przestrzeni kształtowania się postaw młodego człowieka. Edukacja inkluzyjna sprawia, że dzieci z niepełnosprawnością mogą włączać się do życia społecznego i aktywnie w nim uczestniczyć. Nawigują relacje społeczne, uczą się współpracy w grupie oraz socjalizują się z grupą rówieśniczą. Aby proces ten przebiegał prawidłowo, niezbędna jest specjalistyczna wiedza nauczycieli na temat niepełnosprawności oraz odpowiednie przygotowanie szkoły do pracy z tymi dziećmi.

Celem niniejszego opracowania jest ukazanie możliwości i potrzeby doskonalenia się nauczycieli edukacji inkluzyjnej z perspektywy organizacji uczącej się. Podstawę rozważań autora stanowi teoria „organizacji uczącej się” autorstwa Petera Senge.

Zadania nauczyciela edukacji inkluzyjnej

Wprowadzenie idei edukacji inkluzyjnej stawia zarówno szkole, jak i nauczycielom wiele wyzwań. W istotny sposób wpływa na zadania szkoły, wyznacza inną rolę nauczyciela, wymaga zmian w funkcjonowaniu szkoły jako instytucji. Zgodnie z nowym podejściem do edukacji, zadaniem nauczyciela „[...] jest dziś już nie tylko przekazywanie wiedzy, ale też różnego rodzaju umiejętności dotyczących m.in. sposobów uczenia się, pracy czy współdziałania, wykształcenia

¹ Zob. I. Chrzanowska, *Nauczanie inkluzyjne w doświadczeniach polskich – podstawy prawne i społeczne uwarunkowania*, „Studia Edukacyjne” 2014, Nr 3, s. 113; *Dziecko z niepełnosprawnością w przedszkolu i szkole ogólnodostępnej – wyzwanie dla JST*, Warszawa, ORE, 2015, s. 10; Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych, Art. 24 – Edukacja, ONZ, 13 grudnia 2006; V. Lechta, *Pedagogika integracyjna kontra edukacja inkluzyjna (włączająca): podobieństwa i różnice*, [w:] J. Wyczesany, *Krakowska pedagogika specjalna*, Kraków, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2010, s. 30

w uczniu potrzeby uczenia się przez całe życie, jak również stworzenie im warunków umożliwiających elastyczne rozwijanie swoich zainteresowań i talentów. Od nauczycieli oczekuje się więc stałego doskonalenia umiejętności potrzebnych w społeczeństwie opartym na wiedzy”².

Włączanie dziecka z niepełnosprawnością do szkoły ogólnodostępnej jest procesem złożonym i wymaga przede wszystkim:

- odpowiedniego przygotowania kadry nauczycielskiej,
- zapewnienia środków, pomocy dydaktycznych i metodycznych,
- stworzenia sprzyjających warunków w placówce,
- systemowych rozwiązań w zapewnianiu wsparcia dziecku niepełnosprawnemu i jego rodzinie.

Niezwykle ważną rolę w procesie włączania uczniów z niepełnosprawnościami we wspólny nurt nauczania odgrywa nauczyciel posiadający odpowiednie kompetencje do pracy z uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Jego wiedza i umiejętności diagnostyczne, metodyczne, terapeutyczne są niezbędne do udzielania profesjonalnego wsparcia uczniom z niepełnosprawnościami w środowisku szkoły ogólnodostępnej. Równie istotnym elementem przygotowania nauczycieli do pracy w klasie o zróżnicowanym poziomie sprawności jest wiedza z zakresu pedagogiki specjalnej dotycząca niepełnosprawności, jej istoty oraz pomocy uczniom z różnego typu niepełnosprawnościami. Jednak, jak pokazują badania, część nauczycieli nie jest przygotowana do pracy z dziećmi niepełnosprawnymi w szkole ogólnodostępnej³. Lepszemu przygotowaniu może sprzyjać nie tylko osobisty rozwój zawodowy nauczycieli, ale także wspólna wizja szkoły realizowana przez wszystkich jej pracowników. Toteż szkoła ogólnodostępna powinna stać się szkołą uczącą się, dla której wspólną wizję stanowić będzie jak najlepsze przygotowanie jej członków do realizowania inkluzyjnego modelu nauczania.

Koncepcja organizacji uczącej się

Zaproponowana przez Petera Senge koncepcja ukazuje możliwości rozwoju nowoczesnych organizacji we współczesnym świecie. Zdaniem autora współczesne instytucje i firmy, aby przetrwać, muszą stać się organizacjami uczącymi się, które odkrywają, jak wykorzystać ludzkie zaangażowanie i możliwość uczenia się na wszystkich szczeblach⁴. Senge definiuje organizację uczącą się jako organizację,

² *Raport o stanie edukacji 2013*, red. M. Fedorowicz, J. Choińska-Mika, D. Walczak, Warszawa, Instytut Badań Edukacyjnych, 2014

³ Zob. U. Bartnikowska, M. Wójcik, *Zaniedbania w aspekcie triady: szkoła-rodzice-dziecko w kształceniu integracyjnym*, [w:] *Wątki zaniedbane, zaniechane, nieobecne w procesie edukacji i wsparcia społecznego osób niepełnosprawnych*, red. Z. Gąjdźca, A. Klinik, Katowice, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, 2004

⁴ P. Senge, *Piąta dyscyplina, Teoria i praktyka organizacji uczących się*, Warszawa, Dom Wydawniczy ABC, 1998

kóra ciągle rozszerza swoje możliwości tworzenia własnej przyszłości. Podkreśla również, że w organizacji uczącej się ludzie ciągle rozszerzają swoje możliwości osiągnięcia naprawdę pożądaných wyników, powstają w nich nowe wzorce śmiałego myślenia oraz swobodnie rozwijane są aspiracje zespołowe, a pracownicy organizacji stale się uczą, jak wspólnie się uczyć. Organizacja ucząca się to organizacja adaptująca się do zmiennych warunków oraz zapewniająca stałe doskonalenie się uczestników, czyli nabywanie przez nich nowych umiejętności, możliwości, wzorców działania. Istotnym elementem uczenia się jest również uzyskiwanie informacji na temat popełnianych przez siebie błędów oraz wskazówek, w jaki sposób należy te błędy skorygować.

Szkoła ogólnodostępna jako organizacja ucząca się

Szkoła ogólnodostępna ma także możliwość stać się organizacją uczącą się. Jest to szczególnie ważne ze względu na włączenie we wspólny nurt nauczania uczniów pełnosprawnych i niepełnosprawnych. Realizacja edukacji mającej na celu dostosowanie szkoły do potrzeb i możliwości uczniów z niepełnosprawnością, zgodna z założeniami inkluzji, staje się możliwa, gdy stanowi wspólny cel całej społeczności szkolnej. Zbudowanie organizacji uczącej się możliwe jest dzięki uczeniu się na własnych błędach i gotowości do ciągłej zmiany oraz doskonaleniu się szkoły i wszystkich jej podmiotów w następujących obszarach, które Senge określa mianem pięciu dyscyplin:

1. Mistrzostwo osobiste – polegające na dążeniu do ciągłego doskonalenia się;
2. Modele myślowe – umiejętność analizy, odrzucenie lub zmiany zakorzenionych w nas przekonań, nawyków i odruchów związanych z pracą i firmą;
3. Wspólna wizja – jasno sformułowany i konkretny cel organizacji, znany wszystkim jej członkom i skłaniający do ciągłego uczenia się;
4. Zespołowe uczenie się – uznanie zespołu za nośnik potencjału intelektualnego większego od indywidualnych potencjałów jego członków;
5. Myślenie systemowe – zdolność myślenia w kategorii całości zjawisk, procesów lub struktur⁵.

„Wszystkie one wiążą się ze zmianą sposobu myślenia – przejściem od widzenia części do widzenia całości, od postrzegania ludzi jako bezwolne marionetki do widzenia ich jako aktywnych uczestników kształtowania rzeczywistości, od działania w perspektywie do dnia dzisiejszego do kreacji przyszłości”⁶. Oznacza to, że każdy podmiot tworzący szkołę, czyli dyrektor, nauczyciele, rodzice, uczniowie muszą nie tylko poszerzać swoją wiedzę, ale także umiejętność dialogu z innymi podmiotami, wspólne konstruowanie pomysłów i modeli działania. Każdy

⁵ P. Senge, *Piąta dyscyplina, Teoria i praktyka organizacji uczących się*, Warszawa, Dom Wydawniczy ABC, 1998

⁶ Tamże, s. 78

z podmiotów w szkole jako organizacji uczącej się ma do spełnienia własne zadania, które wpływają na całokształt organizacji. Dyrektor w szkole jako organizacji uczącej się jest projektantem. „Sednem projektowania jest dostrzeżenie, jak elementy systemu współpracują w działaniu jako całość”⁷. Zadaniem nauczyciela jest podnoszenie kwalifikacji, gotowość do dialogu pomiędzy wszystkimi podmiotami uczestniczącymi w życiu organizacji oraz otwartość na zmiany i innowacje. Natomiast zadaniem rodziców jest wspieranie nauczycieli w ich pracy oraz współpraca ze szkołą na rzecz poprawy sytuacji wszystkich uczniów. Dlatego ważne jest stworzenie warunków do dialogu, zachęcanie do wspólnych rozmów zarówno z innymi nauczycielami, jak i dyrekcją oraz rodzicami, dzielenia się doświadczeniem i wspólnego radzenia z problemami.

Wspomniana koncepcja zostanie wykorzystana do ustalenia sposobów doskonalenia się nauczycieli szkół ogólnodostępnych odnoszących się do poszczególnych dyscyplin wyróżnionych przez Petera Senge.

Doskonalenie nauczycieli w szkole uczącej się

Proces doskonalenia się nauczycieli w szkole jako organizacji uczącej się jest zadaniem złożonym, na które składają się:

Mistrzostwo osobiste – wybór określonej drogi rozwoju jest sprawą indywidualną. Nikogo nie można zmusić do rozwoju osobistego. Można natomiast wzmacniać przekonanie, że „[...] rozwój osobisty jest cenioną wartością w organizacji”⁸. Nauczyciele pracujący w szkole ogólnodostępnej muszą liczyć się z tym, że do ich klasy mogą uczęszczać dzieci z różnego typu deficytami rozwojowymi. Niezbędna staje się zatem wiedza z zakresu pedagogiki specjalnej dotycząca istoty niepełnosprawności, metod pracy z dzieckiem niepełnosprawnym oraz stosowania ich w codziennej praktyce zawodowej. Jak wynika z analizy literatury przedmiotu, obecny system kształcenia nauczycieli nie wyposaża ich w wiedzę i kompetencje potrzebne do pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością w środowisku szkoły ogólnodostępnej, dlatego niezbędna staje się wewnętrzna potrzeba podnoszenia kompetencji we własnym zakresie.

Zdaniem R. Kwaśnicy „[...] każdy uczeń – jako nowo napotykana osoba – wymaga od nauczyciela gotowości do tworzenia, pojmowanego jako wykraczanie poza to, co już wie i umie, oraz poza to, kim już się jest”⁹. Poprzez samodoskonalenie się, pogłębianie już zdobytej wiedzy każdego dnia nauczyciel na nowo staje się gotowy do podjęcia wyzwań, z którymi spotyka się w swojej pracy. Jak zauważa Kwaśnica, przygotowanie do zawodu nauczyciela jest zawsze prowizoryczne,

⁷ Tamże, s. 334

⁸ Tamże, s. 185

⁹ R. Kwaśnica, *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*, [w:] *Pedagogika*, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa, Wyd. Naukowe PWN, 2011, t. II, s. 295

wciąż wymagające zmian i uzupełnień. Od nauczycieli oczekuje się zatem „[...] twórczej aktywności, bowiem tylko nauczyciel, który charakteryzuje się twórczą postawą, poczuciem autonomii i chęcią do wprowadzania zmian i innowacji, jest w stanie sprostać oczekiwaniom społecznym i zmieniającym się wymogom odnośnie do posiadanych kompetencji”¹⁰. Dlatego od współczesnego nauczyciela oczekuje się ciągłego doskonalenia się i poszerzania swoich kompetencji w zakresie wiedzy, metod pracy i środków dydaktycznych. Szczególny podmiot, jakim jest uczeń z niepełnosprawnością, wyznacza wyjątkową potrzebę poczucia odpowiedzialności za odpowiednie przygotowanie dziecka pozwalające na późniejsze funkcjonowanie w społeczeństwie o dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości. Taka sytuacja wymusza na współczesnym nauczycielu rozwijanie nie tylko umiejętności instrumentalnych, ale także swoich cech osobowych niezbędnych w pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością – rozwijania mistrzostwa osobistego.

Modele myślowe – mogą być prostymi uogólnieniami albo skomplikowanymi teoriami. Najważniejsze zdaniem Senge jest jednak to, że modele myślowe są aktywne – kształtują sposób naszego działania, ponieważ wpływają na sposób postrzegania otoczenia¹¹. Modelem myślowym związanym z pracą nauczycieli w szkole ogólnodostępnej jest ich nastawienie do edukacji włączającej. Aby edukacja inkluzyjna była efektywna, nauczyciele muszą znać jej istotę i przestrzegać zasad. Pozytywne, profesjonalne nastawienie zakładające, że każde dziecko ma prawo do edukacji w szkole masowej razem z innymi rówieśnikami staje się pomocne we wprowadzeniu edukacji inkluzyjnej. Modele myślowe polegają na przejściu od segregacyjnego postrzegania miejsca osób z niepełnosprawnością do szkolnictwa włączającego. Pomocna w tym może okazać się wiedza na temat zasad inkluzji, gdyż „[...] podnoszenie wiedzy nauczycieli jest ważne w budowaniu i rozwijaniu edukacji włączającej, w rozumieniu jej teoretycznych i etycznych założeń”¹². Pozytywne nastawienie do edukacji inkluzyjnej wyraża się w akceptujących postawach nauczycieli. Akceptacja ta dotyczy osoby z niepełnosprawnością, jej ograniczeń, możliwości, potrzeby realizacji osiągnięć oraz możliwości udzielenia wsparcia dziecku z niepełnosprawnością w procesie edukacji i wychowania podczas codziennej pracy w szkole. Akceptacja ta wyraża się również w chęci podjęcia pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością w warunkach szkoły masowej.

¹⁰ A. Gajdzica, *Kompetencje nauczyciela we współczesnej szkole*, [w:] Z. Gajdzica, J. Rottermund, A. Klinik, *Uczeń niepełnosprawny i jego nauczyciel w przestrzeni szkoły*, Kraków, Impuls, 2008, s. 20

¹¹ P. Senge, *Piąta dyscyplina. Teoria i praktyka organizacji uczących się*, Warszawa, Oficyna Wolters Kluwer Business, 2012

¹² A. Jakubowska, *Refleksje o edukacji włączającej – sfera publiczna czy sfera prywatna?*, [w:] *Między sferą prywatną a publiczną*, red. M. Czubak-Koch, P. Mikiewicz, „Zeszyty Naukowe Forum Młodych Pedagogów”, Wrocław, PAN, Komitet Nauk Pedagogicznych, Dolnośląska Szkoła Wyższa, 2014, s. 35

Wspólna wizja – jest bardzo ważna dla organizacji uczącej się, ponieważ zapewnia koncentrację, daje siły do nauki i zwiększa aspiracje ludzi. Wynika ona z wizji osobistych, które stanowią źródło energii i zaangażowania na rzecz jej realizacji. Organizacje dążące do budowania wspólnej wizji przez cały czas zachęcają swoich członków do rozwijania wizji osobistych. Pomocne w ich tworzeniu staje się mistrzostwo osobiste, które może być swoistym „twórczym napięciem”¹³. Wspólna wizja to działania prowadzone przez szkołę na rzecz propagowania edukacji włączającej. Nie można narzucić jej odgórnie, musi ona wynikać ze wspólnego dążenia do osiągnięcia zamierzonego celu. W tym przypadku wspólna wizja oznacza pracę całego zespołu pedagogicznego, wszystkich nauczycieli i specjalistów zatrudnionych w szkole wraz z dyrekcją. Mówiąc o wspólnej wizji, autorka niniejszego opracowania ma na myśli przekonanie, że szkoła jest miejscem, w którym każde dziecko może realizować obowiązek nauki w jak najmniej ograniczających je warunkach, dlatego wspólnymi siłami, dzięki osobistemu zaangażowaniu wszystkich nauczycieli i ich współpracy, tworzone są programy nauczania, środki dydaktyczne oraz zajęcia dostosowane do potrzeb i możliwości każdego dziecka, zwłaszcza z niepełnosprawnością. Wspólnej wizji przyświeca jeden wspólny cel: zaspokojenie potrzeb edukacyjnych wszystkich uczniów w możliwie jak najlepszy sposób. Wspólna wizja rozwoju szkoły to suma wizji osobistego rozwoju wszystkich nauczycieli, których połączenie zmienia relacje łączące ludzi, zbliża ich do siebie, zwiększa ich aspiracje i stymuluje do działania. To kapitał ludzki, którego siła staje się pomocna w tworzeniu wspólnej wizji. Senge twierdzi, że „[...] nie można stworzyć organizacji uczącej się bez wspólnej wizji”¹⁴, a dyscyplina budowania wspólnej wizji bez myślenia systemowego jest niepełna.

Zespołowe uczenie się – jest procesem ukierunkowywania i rozwijania zdolności zespołu do osiągania wyników, które są pożądane. Opiera się na dyscyplinie opracowywania wspólnej wizji. Wymaga także osobistego mistrzostwa, gdyż bez niego trudno byłoby tworzyć zespoły składające się z utalentowanych członków¹⁵. Senge wyróżnia trzy istotne wymiary zespołowego uczenia się. Po pierwsze, zespół musi nauczyć się wykorzystywać połączone działanie potencjału wielu umysłów. Po drugie, istnieje potrzeba innowacyjnego, skoordynowanego działania. Po trzecie, istnieje powiązanie pomiędzy członkami poszczególnych zespołów. Zespoły te powinny wspierać się nawzajem, gdyż zespołowe uczenie się jest „dyscypliną kolektywną”, wymagającą sztuki dialogu i dyskusji. Dyscyplina ta wymaga praktyki. Zdaniem Senge, doskonalenie zasad zespołowego uczenia się jest jednym z najważniejszych kroków w procesie budowania organizacji uczących się¹⁶.

¹³ P. Senge, *Piąta dyscyplina. Teoria i praktyka organizacji uczących się*, Warszawa, Oficyna Wolters Kluwer Business, 2012, s. 218–220

¹⁴ Tamże, s. 220

¹⁵ Tamże, s. 244

¹⁶ Tamże, s. 246

W odniesieniu do nauczycieli szkół masowych zespołowe uczenie się to wspólna praca, wymiana doświadczeń, wspólne omawianie problemów oraz dzielenie się radami i spostrzeżeniami z codziennej praktyki zawodowej. Zespołowe uczenie się sprzyja otwartości w wyrażaniu swoich pomysłów i obaw związanych z codzienną pracą z dzieckiem z niepełnosprawnością. Pomocne w tym okazują się dialog i dyskusja, które służą wspólnemu poszukiwaniu rozwiązań i wymianie informacji. Zespołowe uczenie się wymaga współpracy w grupie, przez co staje się spoiwem łączącym nauczycieli zmagających się w pojedynkę ze swoimi problemami. Tworzenie w szkole zespołów diagnozujących, w skład których wchodzi specjalisci z różnych dziedzin (pedagog, psycholog, logopeda oraz nauczyciele przedmiotowi) sprzyja wymianie doświadczeń, generowaniu nowych pomysłów i podnoszeniu efektywności pracy poszczególnych nauczycieli poprzez poczucie wspólnoty, gdzie każdy może liczyć na pomoc i zrozumienie zarówno innych nauczycieli, jak i rodziców oraz dyrekcji. Zespołowe uczenie się jest więc nie tylko możliwe i pożądane, ale ma także niebagatelne znaczenie dla wykorzystania potencjału ludzkiej inteligencji. Zdaniem Senge, działania zespołowe zawsze są skuteczniejsze¹⁷.

Myślenie systemowe – główną cechą organizacji uczącej się jest myślenie systemowe, czyli umiejętność postrzegania organizacji jako całości, przy równoczesnym uwzględnieniu poszczególnych elementów składowych oraz interakcji zachodzących pomiędzy tymi elementami¹⁸. Istotą nowego modelu jest wspieranie doskonalenia zawodowego nauczycieli w szerszych działaniach, których celem jest rozwój całej szkoły traktowanej jako organizacja ucząca się. Realizacja procesu wspomagania – działań zaplanowanych w procesie wspomagania – rozwój umiejętności i wykorzystanie ich w pracy – to kluczowy etap całego procesu. Nauczyciele uczą się, wykorzystując w czasie zajęć z uczniami nowe rozwiązania lub metody pracy, zmieniają sposób swojej pracy, otrzymują wsparcie w postaci konsultacji z zewnętrznymi ekspertami, a także możliwość współpracy z innymi nauczycielami. Dzięki obserwacjom koleżeńskim i pracy w zespołach zadaniowych rozwijają swój warsztat pracy. Myślenie systemowe to współpraca szkoły pomiędzy jej podmiotami oraz instytucjami zewnętrznymi środowiska lokalnego na rzecz poprawy sytuacji dziecka z niepełnosprawnością. Tylko dzięki działaniom systemowym – myśleniu systemowemu można wprowadzać zmiany, które w przyszłości służyć będą poprawie systemu nauczania dzieci z niepełnosprawnością w szkołach masowych.

Szkoła jako organizacja ucząca się powinna rozwijać współpracę z rodzicami, zmniejszać dystans i traktować rodziców w sposób partnerski w celu osiągnięcia maksymalnych korzyści z obopólnej współpracy. Rodzice natomiast powinni

¹⁷ Tamże, s. 237

¹⁸ Tamże

aktywnie uczestniczyć w życiu szkoły i współpracować z dyrekcją i nauczycielami na rzecz dziecka – ucznia. W związku ze zmianami zachodzącymi w środowisku społecznym człowieka zmianie ulega również szkoła wraz z jej systemem wychowania, który w obecnych warunkach kulturowych wymaga przygotowania ucznia do pełnienia nowych ról społecznych oraz prezentowania zachowań innowacyjnych. Toteż zadaniem szkoły jako organizacji uczącej się jest ciągle doskonalenie i nadążanie za postępem cywilizacyjnym tak, by w pełni przygotować swoich wychowanków do życia w ciągle zmieniającym się społeczeństwie.

Zakończenie

Podsumowując rozważania zaprezentowane w niniejszym opracowaniu z wykorzystaniem pięciu dyscyplin wyróżnionych przez P. Senge, niezbędnych w tworzeniu organizacji uczącej się, można stwierdzić, że zadaniem nauczyciela w szkole uczącej się jest ciągły rozwój zawodowy i samodoskonalenie dążące do mistrzostwa osobistego, praca zespołowa pomocna w tworzeniu wspólnych wizji i modeli myślowych oraz myślenie systemowe. Aby szkoła ogólnodostępna mogła stać się organizacją uczącą się, niezbędna jest współpraca wszystkich jej elementów. Proces włączania oraz edukacji włączającej dotyczy nie tylko uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, ale także ich rodziców, nauczycieli, specjalistów, rówieśników oraz środowiska lokalnego. Zdaniem G. Szumskiego, edukacja włączająca jest koncepcją na tyle nowatorską w odniesieniu do obecnych praktyk szkolnych, że wymaga ona nie tylko zmian organizacyjnych szkolnictwa, ale przede wszystkim mentalności ludzi zarówno pracujących, jak i korzystających z usług szkolnictwa¹⁹. Szczególnie ważne jest przełamanie oporu wśród nauczycieli przed wprowadzaniem zmian. Edukacja inkluzyjna dąży do objęcia nauczaniem i zapewnienia rozwoju każdego dziecka, biorąc pod uwagę wszystkie jego aspekty (emocjonalny, intelektualny, twórczy, społeczny i fizyczny) tak, by dziecko mogło osiągać sukcesy na miarę swoich możliwości. Toteż szkoła powinna zapewnić wszystkim uczniom kształcenie poprzez dostosowanie programów i strategii nauczania, zastosowanie środków dydaktycznych i nawiązania partnerskich relacji ze środowiskiem rówieśniczym²⁰.

Aby tak się stało, niezbędna jest współpraca na wszystkich poziomach, których wspólne działanie przyczyni się do poprawy funkcjonowania szkoły ogólnodostępnej jako organizacji uczącej się.

Na poziomie mikro działania powinny objąć tworzenie optymalnych warunków do nauki i rozwoju uczniom z orzeczoną potrzebą kształcenia specjalnego na

¹⁹ G. Szumski, A. Firkowska-Mankiewicz, *Wokół edukacji włączającej*, Warszawa, Wyd. APS, 2010

²⁰ T. Zacharuk, *Edukacja włączająca szansą dla wszystkich uczniów*, „Meritum” 2011, Nr 1(20)

poziomie klasy i szkoły poprzez zwiększenie ilości pomocy dydaktycznych, poprawę infrastruktury szkoły, wspierania zarówno ucznia z niepełnosprawnością, jak i nauczycieli z nim pracujących. W ramach działań w obrębie mikrosystemu ważne jest również budowanie poczucia zespołowości wśród uczniów, które stanowi główne założenie idei inkluzyjnego modelu nauczania.

Na poziomie mezo będą to działania prowadzone w obrębie środowiska lokalnego, promujące współpracę szkoły z innymi elementami środowiska lokalnego. Ważną rolę odgrywa także współpraca z samorządem lokalnym, wzmocnienie roli rodziców oraz rozwój samorządności lokalnej.

Na poziomie ego będą to działania postulujące zmiany w systemie kształcenia nauczycieli oraz systemowe rozwiązania związane z wczesną wieloaspektową diagnozą i budowaniem kanałów informacji dla nauczycieli i rodziców dotyczących możliwości uzyskania wsparcia.

Poziom makro stanowić będą działania prowadzone na poziomie polityki oświatowej państwa, zmiany regulacji prawnych dotyczących organizacji procesu kształcenia uczniów z niepełnosprawnością, przejrzyste prawo oświatowe oraz promowanie różnorodności potrzeb i możliwości poprzez programy pomocowe państwa.

W związku z powyższym, aby szkoła ogólnodostępna stała się organizacją uczącą się, nauczyciele w szkole uczącej się:

- Nieustannie rozwijają się indywidualnie.
- Uczestniczą w różnych formach rozwoju zespołowego.
- Stosują różne style uczenia się.
- Są skłonni do refleksji i samooceny.
- Poszukują źródeł i energii do ciągłego rozwoju.
- Oczekują od innych zarówno wyzwań, jak i wsparcia.
- Są otwarci na dialog i dyskusję.
- Wykazują gotowość do uczenia się nowych umiejętności.
- Są kreatorami własnej drogi rozwoju.
- Kształtują własną inteligencję emocjonalną.
- Radzą sobie z trudnościami, stresem, wypaleniem.

Jak podkreśla T. Żółkowska, edukacja inkluzyjna stawia wielkie wyzwanie systemowi szkolnemu i poszczególnym placówkom, mobilizując je do ciągłego ulepszania i uelastyczniania programów i metod nauczania, stymulując rozwój kompetencji nauczycieli oraz tworząc warunki odpowiadające potrzebom wszystkich dzieci z danej społeczności²¹. Podjęcie tego wyzwania możliwe jest wtedy, gdy wszyscy będą realizować wspólną wizję będącą podstawą organizacji uczącej się. Należy jednak pamiętać, że inkluzja stanowi jeden z możliwych wyborów.

²¹ T. Żółkowska, *Wybrane koncepcje edukacji integracyjnej*, [w:] Z. Janiszewska-Nieścioruk, *Problemy edukacji integracyjnej dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną*, Kraków, Impuls, 2009, s. 46

Jest prawem, a nie nakazem czy obowiązującą normą w edukacji i, pomimo wielu zalet, nie jest systemem dobrym dla wszystkich dzieci z niepełnosprawnością, szczególnie tych z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym.

Bibliografia

- Bartnikowska U., Wójcik M., *Zaniedbania w aspekcie triady: szkoła-rodzice-dziecko w kształceniu integracyjnym*, [w:] *Wątki zaniedbane, zaniechane, nieobecne w procesie edukacji i wsparcia społecznego osób niepełnosprawnych*, red. Gajdzica Z., Klinik A., Katowice, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, 2004
- Chrzanowska I., *Nauczanie inkluzyjne w doświadczeniach polskich – podstawy prawne i społeczne uwarunkowania*, „Studia Edukacyjne” 2014, Nr 3
- Dziecko z niepełnosprawnością w przedszkolu i szkole ogólnodostępnej – wyzwanie dla JST*, Warszawa, ORE, 2015
- Gajdzica A., *Kompetencje nauczyciela we współczesnej szkole*, [w:] Gajdzica Z., Rottermund J., Klinik A., *Uczeń niepełnosprawny i jego nauczyciel w przestrzeni szkoły*, Kraków, Impuls, 2008
- Jakubowska A., *Refleksje o edukacji włączającej – sfera publiczna czy sfera prywatna?*, [w:] *Między sferą prywatną a publiczną*, red. Czubak-Koch M., Mikiewicz P., „Zeszyty Naukowe Forum Młodych Pedagogów”, Wrocław, PAN, Komitet Nauk Pedagogicznych, Dolnośląska Szkoła Wyższa, 2014
- Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych, Art. 24 – Edukacja, ONZ, 13 grudnia 2006
- Kwaśnica R., *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*, [w:] *Pedagogika*, red. Kwieciński Z., Śliwowski B., Warszawa, Wyd. Naukowe PWN, 2011, t. II
- Lechta V., *Pedagogika integracyjna kontra edukacja inkluzyjna (włączająca): podobieństwa i różnice*, [w:] Wyczęsany J., *Krakowska pedagogika specjalna*, Kraków, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2010
- Raport o stanie edukacji 2013*, red. Fedorowicz M., Choińska-Mika J., Walczak D., Warszawa, Instytut Badań Edukacyjnych, 2014
- Senge P., *Piąta dyscyplina. Teoria i praktyka organizacji uczących się*, Warszawa, Dom Wydawniczy ABC, 1998
- Senge P., *Piąta dyscyplina. Teoria i praktyka organizacji uczących się*, Warszawa, Oficyna Wolters Kluwer Business, 2012
- Szumski G., Firkowska-Mankiewicz A., *Wokół edukacji włączającej*, Warszawa, Wyd. APS, 2010
- Zacharuk T., *Edukacja włączająca szansą dla wszystkich uczniów*, „Meritum” 2011, Nr 1(20)
- Żółkowska T., *Wybrane koncepcje edukacji integracyjnej*, [w:] Janiszewska-Nieścioruk Z., *Problemy edukacji integracyjnej dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną*, Kraków, Impuls, 2009